

CZU: 340.13:341.231.14

RIGORILE DE INTERPRETARE A TEXTELOR (NORMELOR) JURIDICE DIN PERSPECTIVA CtEDO

Anatolie CANANĂU,

doctor în drept, conferențiar universitar,
șef al Catedrei „Drept polițienesc” a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0000-0003-0274-2908

Ghenadie PREȚIVATÎI,

doctorand,
asistent universitar, Catedra „Drept polițienesc”
a Academiei Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0000-0001-7846-310X

Rezumat

Pornind de la premisa că dreptul are un rol deosebit în evoluția și progresul societății, apare necesitatea stringentă și continuă de interpretare juridică atât în procesul de aplicare a dreptului, cât și în cel de elaborare a normelor juridice. Or, societatea este în continuă dezvoltare, iar legiuitorul trebuie să adapteze cadrul legal. Astfel, apare și tendința instanțelor de judecată să-și reconsidere jurisprudența conform evoluției jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, unificând în acest sens practica judiciară prin aplicarea directă a prevederilor Convenției Europene, însă cu mențiunea că unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea Convenției Europene, prin intermediul hotărârilor sale, este CtEDO.

Cuvinte-cheie: norme de drept, interpretare juridică, interpretare extensivă, armonizare legislativă, instanță de judecată, sistem european de apărare a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

Summary

Starting from the premise that law has a special role in the evolution and progress of society, there is a pressing and continuous need for legal interpretation both in the process of applying the law and in the process of developing legal norms, or society is in continuous development and the legislator must adapt the legal framework. Thus, there is also the tendency of the courts to reconsider their jurisprudence according to the evolution of the jurisprudence of the European Court of Human Rights, unifying in this sense the judicial practice through the direct application of the provisions of the European Convention, but with the mention that the only court that has the right to give official interpretations regarding the application of the European Convention, through its decisions, is the ECtHR.

Keywords: legal norms, legal interpretation, extensive interpretation, legislative harmonization, court, european system for the defense of fundamental human rights and freedoms.

Introducere. Utilizarea conceptului de „interpretare” este posibilă în orice ramură a activității umane. Firește, și în domeniul juridic există conceptul de „interpretare”, acesta fiind legat de activitatea intelectuală și volitivă care vizează, în primul rând, determinarea sensului exact al normelor juridice, adică înțelegerea lor.

Desigur, fiecare normă juridică conține în sine voința legiuitorului, iar pentru înțelegerea acesteia este important să putem folosi metodele corespunzătoare.

Putem observa că autorul Andrei Negru definește, pe bună dreptate, metodele de interpretare a dreptului ca fiind „totalitatea procedeele și tehnicilor utilizate pentru clasificarea conținutului prevederilor normelor juridice, în scopul aplicării lor la cazuri concrete”

După cum s-a indicat, interpretarea normelor juridice reprezintă o activitate intelectuală și volitivă, iar rezultatul aplicării metodelor de interpretare a dreptului va conduce, indiscutabil, la apariția efectului de stabilire cu exactitate a conținutului normei juridice, or efectul legii este imposibil de realizat fără identificarea scopului și adevăratului sens al tot ceea ce legiuitorul a edictat în norme juridice specifice.

În acest sens, suntem de acord cu autorii Elena Aramă și Rodica Ciobanu atunci când susțin: „Căutarea sensului normei este legată de claritatea textului. Noțiunea de claritate a textului este o noțiune subiectivă, deoarece unuia îi este clar, altuia poate să nu-i fie clar, totodată fiecare individ va extrage un sens diferit din același conținut”. „[...] A decide să-i dai textului un anumit sens înseamnă a interpreta. Deci, orice text are nevoie de a fi interpretat” [1, p. 97].

Totodată, doctrinarul Boris Negru indică, pe bună dreptate, că „interpretarea normelor juridice reprezintă un moment important al procesului de aplicare a dreptului și constă în lămurirea înțelesului exact și complet al normei juridice, găsirea celei mai adecvate soluții juridice pentru fapta concretă dată” [8, p. 43].

Cu siguranță, formele de interpretare a dreptului sunt determinate de subiecții care realizează interpretarea, precum și de forța juridică a acesteia [2, p. 681]. Din acest punct de vedere, interpretarea poate fi oficială și neoficială sau doctrinară [9, p. 681]. Astfel, în contextul cercetării științifice juridice, interpretarea neoficială sau doctrinară are o importanță indiscutabilă și un rol semnificativ în procesul de stabilire cu exactitate a conținutului normei juridice, a contextului în care a fost adoptată și a aflării sale în contextul juridic corespunzător, precum și a intenției legiuitorului la adoptarea normei.

De asemenea, am observat că în doctrină nu s-a conturat un șir exhaustiv de reguli sau principii în sensul interpretării normelor juridice, de aceea am examinat literatura de specialitate autohtonă și străină, practica naționa-

lă și desigur jurisprudența CtEDO în scopul definitivării și elaborării unui șir de teze, cunoașterea cărora este oportună în cadrul aplicării practicii Curții Europene.

Metode și materiale aplicate. În cursul elaborării studiului de față s-a ținut cont de regulile principale ale realizării unei cercetări, fiind utilizate un spectru larg de surse sub formă de legi, manuale, monografii, articole științifice publicate în țară și în străinătate, ce implică în mod necesar utilizarea anumitor metode de cercetare specifice fiecărui subiect în parte. Astfel, au fost utilizate pe larg metoda analizei (ce se concretizează în analiza problematicii interpretării normelor juridice în plan teoretic și practic în practica națională și a CtEDO; metoda prospectivă (utilizată în scopul examinării posibilității de implementare a noilor idei și mecanisme ce vor asigura interpretarea clară și eficiența a textelor juridice din perspectiva CtEDO); metoda comparativă, metoda istorică, metoda logică, precum și cea sistemică.

Rezultate obținute și discuții. Ab initio, interpretarea provine de la verbul latin *interpretare*, -atus, -ari, ceea ce înseamnă a explica, a traduce, a înțelege.

În orice sistem juridic, oricât de clar ar fi formulată o dispoziție legislativă, inclusiv o dispoziție de drept penal, în mod inevitabil există un element de interpretare judiciară. Funcția decizională acordată instanțelor servește tocmai la îndepărtarea îndoielilor ce ar putea exista în privința interpretării normelor [6, pct. 141]. În tradiția juridică a statelor părți la Convenție este consacrat faptul că jurisprudența, ca sursă de drept, contribuie în mod necesar la evoluția progresivă a dreptului.

Protecția jurisdicțională internațională a drepturilor omului implică posibilitatea unui organ jurisdicțional internațional de a statua asupra unei spețe (referitoare la o încălcare a drepturilor omului) printr-o hotărâre care beneficiază de autoritatea lucrului judecat. Deosebit de importante, diverse și eficiente pentru protecția efectivă a drepturilor omului, aceste acte contribuie în mod determinant la definirea și interpretarea paletei de drepturi și libertăți consacrate în izvoarele juridice. Evident o hotărâre a unei jurisdicții internaționale nu are forță obligatorie decât pentru părțile în cauză și numai pentru cauza pe care o soluționează. În esență, hotărârile instanțelor internaționale sunt acte jurisdicționale obligatorii prin care instanțele se pronunță asupra încălcărilor drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, formulând standarde clare și de cele mai dese ori precise privind limitele exercitării unui sau altui drept consacrat convențional, astfel aplicând și interpretând textul convențional [11, p. 71].

Pornind de la explicația de mai sus, cercetările științifice se axează tot mai mult pe acele derapaje care se constată în practica judiciară și care au atras un număr impunător de condamnări la CtEDO.

Prin urmare, pentru statele semnatare ale Convenției, ca și RM, este de o importanță majoră armonizarea legislativă și alinierea dispozițiilor legislației interne la directivele europene.

„În Republica Moldova, organul de jurisdicție constituțională este abilitat să intervină în procesul de receptare a dreptului internațional în ordinea juridică internă, asigurând concordanța dintre prevederile tratatelor internaționale și cele ale Constituției, această prerogativă fiind consfințită în art. 135 alin. 1 lit. a) din Constituție” [16, p. 262]. Totodată, Constituția Republicii Moldova nu conține prevederi exprese despre obligația aplicării în jurisprudența constituțională națională a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului care rezonază direct cu prevederile Convenției Europene, însă acest fapt decurge din reglementările art. 4 alin. (1) din Constituție, potrivit cărora „dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte” [4].

Remarcăm de asemenea că prin Hotărârea nr. 3 din 9 iunie 2014 privind aplicarea în practica judiciară de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale, Plenul Curții Supreme a Republicii Moldova a hotărât că „Convenția Europeană și Protocoalele adiționale la ea (nr.1,2,3,4,5,6,7,8 și 11) constituie tratate internaționale la care RM este parte, la aplicarea cărora instanțele de judecată urmează să țină cont de prevederile art. 4 alin. 2 din Constituția RM, de prevederile hotărârii Curții Constituționale nr. 55 din 14 octombrie 1999 din care rezultă că, Convenția europeană constituie parte integrantă a sistemului legal intern și, respectiv, prevederile ei trebuie aplicate direct ca o oricare altă lege a RM, ultima având prioritate față de restul legilor interne care îi contravin [...]. În caz de incompatibilitate, instanțele judecătorești vor aplica direct prevederile Convenției Europene, despre acest fapt fiind menționat în actele judecătorești pronunțate”, că „unica instanță care este în drept să dea interpretări oficiale privind aplicarea Convenției Europene, prin intermediul hotărârilor sale, este CtEDO. În această ordine de idei, instanțele judecătorești vor aplica jurisprudența CEDO în cazul în care circumstanțele cauzei ce se examinează sunt similare circumstanțelor cauzei examinate de către CtEDO și asupra cărora aceasta s-a pronunțat”, că „În cazul în care legea națională nu prevede dreptul de recurs efectiv în privința încălcării unui drept prevăzut de Convenția europeană, instanța de judecată urmează să primească plângerea respectivă și să soluționeze cauza conform procedurii civile sau, după caz, penale, aplicând direct prevederile acesteia” [12, p. 283].

În sens larg, jurisprudența este definită ca fiind totalitatea hotărârilor

judecătorești pronunțate de către instanțele de toate gradele [13, p. 105], respectiv, ea reprezintă autoritatea care se degajă din precedentele judiciare. Totuși, termenii de precedent și autoritate diferă ca sens atunci când vorbim despre dreptul romano-germanic sau dreptul anglo-saxon. Autoritatea pe care o poate avea o decizie judiciară în cazurile analoage celui în care a fost pronunțată formează conținutul noțiunii de precedent. În dreptul anglo-saxon, dacă într-o materie există drept legal, în această situație decizia are valoarea lucrului judecat, iar precedentul are valoare de sursă de interpretare a dreptului. În cazul în care legea este absentă, ori este insuficientă, autoritatea deciziei este asemănătoare autorității legii, este generală, fiind aplicabilă erga omnes. Este de menționat faptul că atribuția judecătorului în această situație este de a degaja regula de drept, nu de a aplica această regulă [17, p. 25].

Jurisprudența internă este indisolubil legată de activitatea pe care o desfășoară instanțele judecătorești ca organe ale autorității judecătorești în îndeplinirea actului de justiție, de promovare a legalității în activitatea organelor de stat și de apărare a drepturilor și libertăților cetățenilor. Astfel, îndeplinind actul de justiție în numele legii, "judecătorul stabilește ce este legal și ce nu concordă cu prevederile legale, delimitează ceea ce este just de ceea ce este injust, restabilește drepturile încălcate și sancționează juridic pe cel vinovat. În atingerea acestor obiective un rol important revine interpretării" [14, p. 87].

În partea ce se referă la jurisprudența CtEDO, considerăm oportun de a face o sinteză la câteva principii de aplicare a acesteia, care sunt niște reguli de natură generală, respectarea cărora stă în baza aplicabilității corecte și obiective a standardelor instituite de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în legătură cu interpretarea și aplicarea CEDO.

Analizând natura juridică a jurisprudenței CtEDO, luând în considerație faptul că jurisprudența CtEDO este recunoscută ca izvor de drept, considerăm că primul principiu care stă la baza acestui proces este principiul legalității, deci întregul proces de aplicare a jurisprudenței trebuie să fie în concordanță cu scopul Convenției și conținutul atribuit de către aceasta drepturilor și libertăților fundamentale protejate.

Cel de-al doilea principiu care determină nemijlocit mecanismul aplicării jurisprudenței CtEDO într-un caz concret, este principiul universalității, care presupune existența situației de fapt sau de drept similare care permite apelarea nelimitată la precedentul existent. Este necesar ca o aceeași situație individuală să se repete de mai multe ori între indivizi deosebiți și să capete astfel o suficientă însemnătate socială. Principiul dat nu are caracter absolut, de la acesta existând excepții. Nu întotdeauna este necesar ca jurisprudența din cauzele repetitive să fie desfășurată pe o perioadă mai lungă de timp.

Au existat cazuri când o singură hotărâre a avut această calitate de „pilot” într-un anumit șir de cauze, mai ales dacă a fost adoptată de Marea Cameră a Curții, care se exprimă în cauzele care țin de competența sa, o poziție „bine stabilită” a Curții [15, p. 32].

Având în vedere cele expuse supra, distingem principiul respectării poziției Curții Europene a Drepturilor Omului ce ține de interpretarea normelor convenționale, care rezultă din practica bine stabilită. Jurisprudența bine stabilită presupune existența unui număr de hotărâri într-o anumită materie, care să justifice apoi calificativul de „bine stabilită” [15, p. 32]. Deci, nu se admite interpretarea extensivă a textelor hotărârilor, care nu reflectă obiectiv poziția reală exprimată de CtEDO.

Un alt principiu, este cel al aplicării eficiente și actuale a precedentelor Curții Europene. În primul rând, acest principiu impune de fapt, interpretarea și realizarea angajamentelor luate, în sensul cel mai eficace și protector al persoanei. În al 2-lea rând, el impune, de asemenea, interpretarea Convenției și aplicarea practicii pertinente în lumina evoluțiilor sociale. În cauza *Marckx v. Belgia*, judecătorii Curții au conchis că Convenția trebuie interpretată în lumina condițiilor vieții cotidiene [5].

Examinând în continuare obligațiunea interpretării convenției în lumina evoluțiilor sociale susținem părerea că și la aplicarea jurisprudenței CtEDO trebuie de ținut cont de premisele istorice, economice, politice care au stat la baza anumitei hotărâri, precum și corespunderea celor constatate nu numai circumstanțelor cazului concret examinat dar și caracterului progresist al jurisprudenței în domeniul dat. Interpretarea evolutivă a Convenției poate să pună în discuție însăși evoluția jurisprudenței Curții. Astfel, instanța europeană a decis cu valoare de principiu că fără a fi ținută în mod formal să urmeze soluțiile din hotărârile anterioare, este în interesul securității juridice, a previzibilității și a egalității în fața legii ca ea să nu se îndepărteze, fără un motiv determinant, de precedentele sale [3, p. 119].

Atingerea obiectului și scopului Convenției nu ar fi posibilă fără o interpretare evolutivă a dispozițiilor sale. Acest principiu a fost pus în lumină de Curtea Europeană în una din primele sale importante hotărâri – *Airey c. Irlandei*, când a decis că dispozițiile Convenției trebuie citite în lumina condițiilor de viață actuale și în interiorul domeniului său de aplicație, în așa fel încât să se asigure o protecție reală și concretă a individului [3, p. 118].

În practica CtEDO s-a statuat o regulă, potrivit căreia, prevederile Convenției și ale protocoalelor sale adiționale nu pot fi interpretate și aplicate în mod corect decât prin raportare la jurisprudența CtEDO. De aceea se poate afirma că normele cuprinse în Convenție și în protocoalele sale adiționale alcătuiesc, împreună cu jurisprudența organelor sale, un bloc de convenționalitate, cu consecința că aceasta se impune autorităților naționale cu aceeași

forță juridică cu care se impun normele convenționale [3, p. 103].

Jurisprudența Curții Europene în materie penală se referă la estimarea dacă au fost respectate prevederile următoarelor articole: art. 2 (dreptul la viață), art. 3 (interzicerea torturii), art. 4 (interzicerea sclaviei și a muncii forțate), art. 5 (dreptul la libertate și siguranță), art. 7 (nici o pedeapsă fără lege), art. 1 Protocol 4 (interzicerea privării de libertate), art. 2 Protocol 7 (dreptul la două grade de jurisdicție în materie penală), art. 3 Protocol 7 (dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară), art. 4 Protocol 7 (dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori), art. 1 Protocol 13 (abolirea pedepsei cu moartea) [10, p. 131]. Următoarele articole ale Convenției europene pot fi pretinse încălcate atât cu referire la aspecte penale, cât și la cele civile, și anume art.6 (dreptul la un proces echitabil), art. 13 (dreptul la un recurs efectiv), art.14 (interzicerea discriminării), art. 1 Protocol 12 (interzicerea generală a discriminării).

Totodată, drepturile garantate de 3 articole ale Convenției, și anume art.5, art.6 și art.13, consacră drepturi de natură procedurală ca și esență. Este de menționat că, mai mult de jumătate din jurisprudența degajată de CtEDO se fundamentează pe încălcări din partea statelor a acestor articole [10, p. 128].

În **concluzie**, trebuie să reamintim că potrivit art. 32 din Convenție, misiunea specifică a instanței europene este interpretarea și aplicarea prevederilor acesteia, materializarea cărora are loc în cadrul exercitării competenței contencioase. Pornind de la această dispoziție, eficacitatea dreptului european al drepturilor omului se datorează faptului că instanța europeană nu este legată de calificările drepturilor și libertăților omului pe care acestea le-ar primi în sistemele de drept naționale. Jurisprudența CEDO constituie un instrument de armonizare a regimurilor juridice naționale ale drepturilor omului ale statelor contractante, prin luarea în considerare a standardului minim de protecție dat de prevederile Convenției. În acest sens, hotărârile Curții au nu numai rolul de a soluționa cauzele cu care ea este sesizată, ci și pe acela că, pe un plan mai larg, să clarifice, să salvgardeze și să dezvolte normele Convenției, contribuind astfel la respectarea de către state a angajamentelor pe care acestea și le-au asumat în calitatea lor de părți contractante. Prevederile Convenției și ale protocoalelor sale adiționale (în prezent 16 la număr) nu pot fi interpretate și aplicate în mod corect decât prin raportarea la jurisprudența Curții, aceasta cu atât mai mult cu cât instanța europeană a pus în evidență adeseori în jurisprudența sa caracterul autonom al noțiunilor Convenției: sensul lor nu poate fi cel dat de sistemele de drept ale statelor contractante. Prin urmare, aceste sisteme trebuie să țină cont de interpretarea dată de instanța europeană dispozițiilor Convenției.

Referințe bibliografice:

1. Aramă, E., Ciobanu, R. Metodologia Dreptului: Sinteze pentru seminar, Chișinău: CEP USM, 2011.
2. Avornic, Gh., Grecu, R., Humă, I. și al. Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Vol.2. Iași: Vasiliana 98, 2016.
3. C. Bîrsan. Convenția Europeană a Drepturilor Omului, Comentariu pe articole. București: C.H Beck, 2005.
4. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 12.03.2016, nr. 78, art. 140.
5. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza Marckx v. Belgia, hotărârea din 13 iunie 1979, nr. 6833/74.
6. Kafkaris împotriva Ciprului (MC) din 12.02.2008. Disponibil la adresa electronică: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-85018%22%5D%7D> (accesat la data de 5 decembrie 2022).
7. Negru, A. Teoria Generală a Dreptului și Statului în definiții, interpretări și scheme: Note de curs. Chișinău: CEP USM, 2018.
8. Negru, B. Realizarea dreptului: probleme teoretice și practice. În: Revista metodic-științifică trimestrială, 2016, nr.1 (89).
9. Popa, N., Eremia, M.C. Cristea, S. Teoria Generală a dreptului, p. 258-263. Apud: Tratat de teoria generală a statului și dreptului. Gheorghe Avornic, Raisa Grecu, Ioan Humă. Vol.2. Iași: Vasiliana 98, 2016.
10. Poalelungi M., Dolea I., Vîzdoagă T. ș.a. Manualul judecătorului pentru cauze penale. Chișinău: Tipografia Centrală.
11. Poalelungi M., Sârcu D., Manualul judecătorului pentru cauze penale. Chișinău: Tipografia Centrală.
12. Poalelungi M. Precedentul judiciar și practica judiciară prin prisma Convenției Europene pentru Apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale. În: Manual al judecătorului la examinarea pricinilor civile.
13. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1996.
14. Savu I.. Interpretarea dreptului. Aspecte teoretice și practice. București: Fundația „România de Mâine”, 2003.
15. Selean-Guțan A. Spațiul european al drepturilor omului: reforme, practici, provocări. București: C.H. Beck, 2008.
16. Trocan L. M., Tomescu I.R. Politica comercială comună a Uniunii Europene. În volumul colectiv „Rolul Europei într-o societate polarizată”, Conferința internațională, 9-10 mai 2014. București: Hamangiu, 2014.
17. David R., Janffret-Spinosi C. Les grands systèmes de droit contemporains. Paris: Dalloz, 2002.